ALIN-MIHAI GHERMAN

TREI NOTE ETIMOLOGICE

1. COŞ „recipient împletit (din nuiele)” este derivat, îndeobşte, în dicţionarele limbii române, bazându-se pe autoritatea lui Fr. Miklosich (1886, p. 26; 1862–1865, p. 307), din sl. *košĭ*. Erich Berneker (SEW, I, p. 565) optează însă pentru originea romanică a acestui cuvânt. Lat. *quasillum*, s.n. şi *quasillus*, s.m. „coşuleţ pentru păstrat textile (în special lână)”[1], diminutive ale lui *qualum* „coş împletit”, ar oferi după părerea noastră o explicaţie etimologică şi fonetică suficientă pentru a susţine dezvoltarea sa pe teritoriul limbii române, cuvântul slav fiind împrumutat dintr-o limbă romanică, cel mai proobabil, după părerea noastră, din română. Lat. *quasillum* a lăsat urme în sardă, sub forma *kazidđu* (REW 6388). Simţit ca un diminutiv, se poate presupune că în latina dunăreană, în locul puţin folositei forme nediminutivale *qualum*, a fost creată forma refăcută **quasium* > rom. *coş*[2], cu sensul general „recipient împletit (de nuiele)”, care poate explica toate sensurile lui *coş*[1] din limba română. Împrumutat de slavi, cuvântul a cunoscut mai multe derivate, din care unele au fost ulterior preluate şi în română. Răspândirea cuvântului în limbile slave nu a putut decât să consolideze folosirea lui în limba română.

2. Adverbul **NECHIURI** „niciunde, nicăieri” este un cuvânt neînregistrat în DLR, fiind mai rar folosit în limba română. El îşi află atestarea pentru prima dată în *Pravila aleasă* a lui Eustratie logofătul (scrisă înainte de 1632: „Drept acesta lucru curăţeaşte Valsamon această tocmală şi o arată deşchis cum părinţii n-au priimit nechiuri acest lucru, nice într-un chip până în svârşit ca să poată ierta păcatele hirotonia, ce să dzice preoţiia, ca botedzul”) şi în câteva documente moldoveneşti din aceeaşi epocă, fiind un antonim a lui *aiure*, *aiurea* „undeva” (< lat. **aliubi* + *re*) şi având ca etimon lat. **neque* + *ubi* + *re*.

3. Substantivul **RUDĂ**[3] „minereu, minereu metalifer” este considerat ca fiind de origine sud-slavă, mai precis sârbească. Dicţionarul etimologic al lui Petar Skok (1975, p. 175)[3] apreciază însă că acest cuvânt are o etimologie romanică.

[1] *inter quasilla pendebatur aurum*, Cic. Phil. 3, 4, 10: *pressumque quasillo Scortum*, Tib. 4, 10, 3; Prop. 4 (5), 7, 37 (www.Charlton T. Lewis, Charles Short, *A Latin Dictionary*).

[2] La fel cum *quadrum* a evoluat la *codru.*

[3] Citându-l pe G. Ascoli, el acceptă că şi scr. *rodina* ar fi de origine romanică. În această situaţie, discuţia ar trebui să cuprindă şi toponimul *Rodna* din Carpaţii Răsăriteni, aflat departe de o posibilă influenţă directă a sârbocroatei.

DACOROMANIA, serie nouă, XXIII, 2018, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 152–155

BDD-A28535 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:06 UTC)

Dintre limbile romanice posibile din care s-ar fi putut face împrumutul rămân în discuție italiana, dalmata şi româna. Acesta nu este înregistrat însă nici în dalmată, cu rezerva, totuşi, că aceasta a fost studiată de Matteo Bartoli prin vocabularul limitat al ultimul ei cunoscător[4]. Singurele limbi romanice în care el există cu certitudine sunt italiana (doar în dialectele nordice şi nord-estice[5]) şi româna. E de presupus că formele din aceste limbi au fost moştenite în amândouă din latină şi e puțin probabil ca în română cuvântul să fie transmis prin intermediul sârbei. Etimonul latin al cuvântului este *raudus*, *-eris,* cunoscut şi sub forma *rōdus*, *rūdus*, cu atestări din latina târzie, având sensul de „materie informă, neprelucrată, minereu metalifer neprelucrat; bucată neştanțată (imprimată) de aramă sau bronz folosită drept monedă”[6]. Această valoare a cuvântului este confirmată şi de existența în latina târzie a unui diminutiv al lui *raudum: rauduscul*um *(rōd-*, *rūd-)* „bucată mică de bronz folosită ca monedă; monedă măruntă, sumă mică de bani”[7]. Şi adjectivele *rudis*, *-e*, *rudus*, *-a*, *-um* şi *crudus* determinând substantive (inclusiv cele care denumesc metale) au, printre alte sensuri, şi pe cel de „neprelucrat”; din construcția *petra ruda* dezvoltându-se, prin eliminarea substantivului *petra* românescul *rudă*[8]. Toponimele *Ruda*, *Rudăria* coincid în general cu zonele unde s-a practicat fără întrerupere mineritul. Prima atestare a cuvântului într-un text românesc este în *Evanghelia* învățătoare de la Govora (1642): „Cum sânt rudarii pren rude lucrători, de nice o matcă nu trec”. O frecvență mare a cuvântului (peste 12 ocurențe) o întâlnim în *Dicționarul latin-român* al lui Teodor Corbea (1691–1702): „*metallum*, g.n. rudă, baie”, „*metallarii*, g.m. săpător de băi, de rude”, „*metallicus*, *-a*, *-um* rudesc, -ă, de rude”, „*metallifer*, *-ra*, *-rum* aducători de rude, roditori de rude”, „*segullum*, g.n. **(Plinii)** față de pământ de pre care rudarii cunosc cum iaste supt aceaea rudă au ba”. Ca toponim, prima atestare o avem în 1439 prin *Rudafalva* (Ruda–Brad, județul Hunedoara) (Suciu, p. 86).

În această situație, substantivul masculin **RUDAR**[1] se dovedeşte a nu fi un împrumut din bulgarul *рудар*, aşa cum acceptă DLR şi alte dicționare ale limbii

[4] Nici constituția carstică a rocilor care formează litoralul Dalmației, lipsite de minerale metalifere, nu ar susține existența şi păstrarea acestui cuvânt în dalmată.

[5] REW 7422 : „Gen: *rūu*; lomb.: *rüd, rüs*; emg. (e)*rŭd* „Streu dienen”; friul.: *rudine* „Kies” Ascoli, AGI, 2, 425 s. 7431”.

[6] ***rodus*** *vel* ***raudus*** *significat rem rudem et imperfectam. Nam saxum quoque raudus appellant poetae*, ut *Attius in Menalippo: manibus rapere raudus saxeum grandem et gravem. Vulgus quidem in usu habuit non modo pro aere imperfecto, sed etiam pro signato... in aestimatione censoria æs infectum rudus appellatur*, Fest. s. v. ***rodus***, p. 265 Mull.: *aes raudus dictum*, Varr. L. L. 5, § 163, ibidem: *olim aera raudera dicebantur*, Val. Max. 5, 6, 3: *χαλκὸς ἀνέργαστος rudus*, Gloss. Philox.: *sculptor ab eris Rudere decoctam consuevit fingere massam*, Prud. Apoth. 792: *cum rudera milites jacerent*, Liv. 26, 11, 9 Weissenb. (Citatele au fost preluate după www.Charlton T. Lewis, Charles Short, *A Latin Dictionary*.)

[7] *rauduscul*um *(rōd-*, *rūd-)* pe care îl întâlnim în textul gramaticului Sextus Pompeius Festus din a doua jumătate a secolului al II-lea d. Chr. „in mancipando cum dicitur: Ruduscul*o* libram ferito, asse tangitur libra”.

[8] Cf. *ai usturoi > usturoi.*

BDD-A28535 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:06 UTC)

române, ci unul moştenit dintr-o formă latină neatestată **rudarius* sau (mai puţin probabil) derivat pe teritoriul limbii române din *rudă*[3] cu ajutorul sufixului *-ar* (< lat. *arius*), difuzarea lui fiind dinspre limba română spre limbile slave, şi nu invers. Substantivul *rudar*[1] a avut iniţial sensul de „miner; lucrător cu metalele, zlătar" (Scriban; DLR, vol. IX, p. 588). Cuvântul a primit apoi un sens mai general, „meseriaş, meşteşugar" din care s-a dezvoltat unul secundar, „ţigan lingurar". Primele atestări ale cuvântului le găsim cu sensul iniţial al cuvântului tot în *Evanghelia învăţătoare* (Govora, 1642): „Cum sânt rudarii pren rude lucrători, de nice o matcă nu trec" şi în *Dicţionarul latin-român* al lui Teodor Corbea: „*metallicus*, g.m. băiaş, băiaş rudari", „*segullum*, g.n. [...] faţă de pământ de pre care rudarii cunosc cum iaste supt aceaea rudă au ba". Din română cuvântul a fost împrumutat şi de bulgară. Tot din *rudă* a fost creat pe teritoriu românesc *rudărie* cu sensul de „exploatare minieră"[9].

ABREVIERI BLBLIOGRAFICE

Corbea = *Dictiones latinae cum valachica interpretatione.* Ediţie îngrijită de Alin-Mihai Gherman, vol. I. *Studiu introductiv, note şi text*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2001.

DA, DLR = *Dicţionarul limbii române*. Ediţie anastatică după *Dicţionarul limbei române (DA)* şi *Dicţionarul limbii române (DLR)*, vol. I–XIX, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010.

DER = CDER = Al. Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române.* Ediţie îngrijită şi traducere din limba spaniolă de Tudora Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin, Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 2001.

Miklosich 1862–1865= Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslovœnicum-grecum-latinum*, Viena, Willhelm Braumüller, 1862–1865.

Miklosich 1886 = Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen*, Wien, Wilhelm Braunmüller, 1886.

REW = Willhelm Meyer Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 3 vollständig neuarbeitete Auflage, Heidelberg, Carl Winter Universitätsbuchhandlung, 1935.

Scriban = Augustin Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti*, Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună", 1939.

SEW = Erich Bernecker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winter's Universitäts Buchhandlung, 1903–1913.

Skok 1975 = Petar Skok, *Etimologijski riječnikhrovatskogo ili skrpskogo jezika*, vol. II, Zagreb, Jugoslavenska Academia zamosti i iezitnosti, 1975.

Suciu = Coriolan Suciu, *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I–II, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1967–1968.

www.Charlton T. Lewis, Charles Short, *A Latin Dictionary.*

[9] Prima atestare, din 1454, o avem în toponimul *Ruderia* (Rudăria, jud. Hunedoara) (Suciu, 1968, p. 87).

BDD-A28535 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:06 UTC)

THREE ETYMOLOGICAL NOTES
(*Abstract*)

This study approaches the etymology of some words, considered, until now, to be of unknown origin or, according to the author's opinion, having a wrongly explained etymology. They are as follows: *coleaşă* 'mash' < lat. *conlissia* 'mush, porridge'; *coş* 'basket' < lat. **quassium*; *nechiuri* 'nowhere' <lat. **neque* + *ubi* + *re* and *rudă* 'ore' < lat. (*petra*), *ruda*, *rudar* 'miner, mine craftsman' < lat. *rudarius*. The author argues the etymologies he proposes by referring to the Romance descendants of the Latin words in which they originate. He also takes into account the spread of these Romanian words into Slavic languages and in Hungarian.

Cuvinte-cheie: *etimologie*, *coş*, *nechiuri*, *rudă.*
Keywords: *etimology*, *coş*, *nechiuri*, *rudă.*

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu" al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21
diortositor@gmail.com

BDD-A28535 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:06 UTC)